

Orgelregistren.

C. MAHRENHOLZ: Die Orgelregister, ihre Geschichte und ihr Bau, Bärenreiter Verlag, Kassel.

Sällan om ens någonsin torde orgeln ha varit föremål för ett så livligt intresse som i våra dagar. Ty vilken tid kan väl uppvisa en motsvarighet till den närvarande ifråga om uppförandet av nya eller tillbyggnad av äldre orglar, anordnandet av orgelföredrag, utgivandet av orgellitteratur, speciellt klassisk, litteratur rörande instrumentets historia och byggnad o. s. v. Det torde icke vara någon överdrift att påstå, att orgelkonsten för närvarande upplever en renässans.

I Tyskland har detta intresse tagit sig uttryck framför allt i den "Orgelbewegung", vars huvudsakliga syftemål kan sammanfattas i följande: 1) bestämt hävdande av orgelns egenart såsom kultinstrument (orgelklang, icke orkesterklang!) 2) en sund utveckling av orgelbyggeriet med tillvaratagande av såväl gångna epokers värden framför allt med avseende på klang, som ock tekniska landvinningar i modern tid.

En av förgrundsfigurerna inom denna rörelse är dr. phil. *C. Mahrenholz*. Denne har nyligen i ett brett lagt verk låtit orgelregistren bli föremål för vetenskaplig undersökning ur såväl historisk som praktisk synpunkt. Enligt vad författaren själv säger i företalet, vill arbetet i fråga uppfylla ett dubbelt syfte: "att tjäna den unga orgelvetenskapen och framlägga resultatet av forskningarna å ett hittills knappast grundligt bearbetat område av den allmänna instrumentationsläran". Därjämte adresserar sig avhandlingen givetvis till dem, vilka i praktiken ha med instrumentet närmast att skaffa, nämligen orgelbyggare, organister och orgelavsynare. Känt är, vilket fruktansvärt virrvarr f. n. råder å gebitet angående registrens benämning och byggnad. Författarens uppsåt att bringa ordning och reda rörande registerbenämningen, som ock att historiskt klarlägga olika byggnadsformers uppkomst synes mig därför vara höjt över allt beröm. Vad som kanske mest frapperar vid ett mera

flyktigt ögnande i den digra boken är dels klarheten i dispositionen, dels grundligheten i bearbetningen av det väldiga materialet. Så ha t. ex. de artiklar, i vilka varje register behandlas, uppdelats i underavdelningar, berörande en viss egenskap hos reg. såsom historia i allmänhet, namnhistoria etc.:

- A = pipform, art, vidd samt registrets funktion;
- B = registrets historia i allmänhet;
- C = namnhistoria;
- D = namnförslag;
- E = förslag till byggnad och mensurering beträffande labialstämmorna;
- 1 = absolut viddbestämning;
- 2 = genomskärningens utveckling;
- 3 = labiebredd;
- 4 = uppskärningens höjd;
- 5 = material;
- 6 = klanggestaltning;
- 7 = tonhöjd (resp. fottal).

Beträffande rörstämmorna:

- 1 = tubens vidd;
- 2 = tubens mensurutveckling;
- 3 = tonhöjd.

Vid ett mera ingående studium av boken skall läsaren förvisso kunna bibringas inte endast en historisk orientering av enastående art utan även en vidgad inblick i orgelbyggeriets otaliga hemligheter.

För att, såsom förf. säger, icke göra boken "osäljbar", har den måst inskränkas till att omfatta huvudsakligast tyskt orgelbyggeri. Beröringspunkter med främmande länders orgelbyggnadskonst eller särskilda inflytelser från utlandet (spec. Frankrike och Italien) äro emellertid ingående behandlade. Av särskilt intresse är det första kapitlet, som bär till överskrift "Funktion". "För att förstå", säger förf. inledningsvis, "vad begreppet funktion betyder i sammanhang med orgelregistren, behöver man blott klargöra för sig skillnaden emellan en orgelbyggares arbete och en instrumentbyggares i allmänhet. Den senare bygger sitt instrument övervägande med hänsyn till klangen. Han är därvid naturligtvis beroende av det som enligt hans tids klangideal är "vackert"; han måste också ta hänsyn till den klangliga strukturen hos besläktade instrument, men därutöver är han icke bunden av något. Helt annorlunda är det med orgelbyggaren. Det tjänar denne till ingen nytta, om han kan framställa klangsköna Principaler eller Flöjter eller Mixturer, vilka i och för sig äro oöverträffade. Hans egentliga uppgift börjar först, när det blir fråga

om att sammanställa alla de olika stämmorna till en *enhet*, orgeln och — det är det väsentliga — att bygga alla dessa stämmor med tanke på det hela, så att varje register fyller icke blott sitt eget ändamål utan också sin uppgift — i förening med andra. Och just därför att orglarnas storlek ständigt växlar, att de oberäkneliga akustiska villkoren beträffande rummet ständigt kräva en ny lösning av stämmsammanställningen, dispositionen, därför står orgelbyggaren alltjämt inför nya möjligheter att lösa mensurproblemet, vilket gör en "enhetsmensur" såsom vid utförandet av många orkesterinstrument omöjlig".

I fortsättningen av samma kapitel lämnas en överskådlig beskrivning av orgeltyper under olika epoker. Förf. begagnar sig härvid liksom överallt annorstädes i boken, där detta ämne beröres, av konsthistoriska termer såsom *renässans*, *barock*, *romantik* etc., ett beteckningssätt, varigenom läsaren lättare kan hålla de olika riktningarna isär. Beträffande begreppet *mensur* inlägger förf. en långt vidlyftigare mening än eljest är vanligt. I dagligt bruk plägar ju med ordet mensur (av lat. mensura = mått) menas en orgelpipas vidd. Här möter (liksom hos Töpfer) ordet även i betydelsen längdmensur, labie — vind — och uppskärningsmensur samt ifråga om tungstämmor bl. a. tub- och tungmensur. Hela detta komplex av mått ägnas en allsidig historisk-praktisk utredning. De slutledningar och förslag samt tabeller förf. i anledning härav framlägger, äro icke att uppfatta såsom resultatet av ett ensidigt teoretiserande utan såsom fruktan av en *vetenskaplig bearbetning av i praktiken under skilda epoker gjorda rön*.

Ett av bokens intressantaste kapitel är obestriddigen uppsatsen om *Regalregistren*. Efter att under lång tid ha varit så gott som undantagslöst hänskjutna till historien, synas dessa ytterst egenartade tungstämmor mer och mer komma till heders i praktiken. Namn sådana som Trichterregal, Bärpfeife, Singend Cornett, Wox Humana etc. figurera ofta i registreringsanvisningarna till de samlingar av verk från den förbachska perioden, vilka under senare tid utgivits (ex. J. Pachelbel: *Ausgewählte Orgelwerke* eller M. Praetorius: *Sämtliche Orgelwerke*, bägge saml. utg. av K. Mattaei. Noggrann kännedom även om dessa stämmor torde vara ett huvudvillkor för att föreslagna anvisningar skola kunna tillämpas med åsyftat resultat. "Die Orgelregister" av C. Mahrenholz skall förvisso härvid bli den sökande till ovärderlig hjälp.

När man först får denna bok i sin hand, är det ej utan, att man ryggår en smula tillbaka för dess oerhörda omfattning (324 sid. i stort format förutom planscher). Må det villigt erkännas att denna reservation grundligt kommer på skam så fort man börjar bli förtrogen med innehållet. Det

är möjligt, att invändningar med fog kunna göras mot ett och annat av de positiva förslag, boken så rikligt innehåller. Ett är dock visst: För den, som anser sig behöva komplettera sitt vetande, när det gäller orgelregistrens uppkomst, historia och byggnad — den som härutinnan är "utlärld", han träde fram! — skall ifrågavarande arbete, utan tvivel det märkligaste i sitt slag som utgivits, bli av oskattbart värde.

Waldemar Ahlén.

Kyrkomusiken i Finland.

II.

För något mer än 20 år sedan bildades Finska Kyrkans Kantor-Organistförening för att tillvarata kantor-organistkårens intressen. Föreningen, som intill de senaste åren varit tvåspråkig, omfattar hela landet och torde för närvarande räkna omkring 350 medlemmar, vilket är något över hälften av hela kantor-organistkårens numerär. I regeln sammanträder föreningen endast till årsmöten, som hållas i olika landsändar. Föreningen har tagit många initiativ till förbättrandet av kantor-organistkårens ställning. En av de viktigaste förbättringarna medförde lönelagen av år 1922. Efter långa förberedelser lyckades det slutligen föreningens arbetsutskott att få kantor-organistkårens lönefråga upptagen i riksdagen, vilket resulterade i att en lönelag utgavs, som ålade församlingarna att inom en viss tid omreglera kantorernas och organisternas löneförhållanden. Enligt den nya lagen uppgjordes vid löneredningen i varje församling en arbetsordning för kantorn och organisten, som godkändes av församlingens kyrkoråd. Dessa arbetsordningar innehålla givetvis rätt olika bestämmelser för olika församlingar. På landsorten äro ju förhållandena helt andra än i städerna.

Jag skall anföra arbetsordningen för Helsingfors församlingars kantorer och organister, vilken stadfästes 1924.

1:o. Klockaren äger att utan särskild ersättning leda sången vid församlingens allh både ordinarie och frivilligt hållna gudstjänster och andaktsstunder i församlingens kyrkor och de lokaler, vilka användas som församlingens kyrkor.

2:o. Desslikes äger klockaren att vid dop och vigselförrättningar i kyrkan i samband med gudstjänster leda sången, i den mån vederbörande det önska, utan att därför fordra ersättning. Under andra tider må han uppbära ersättning efter av kyrkorådet fastställd taxa.

3:o. I kyrkan, på begravningsplatserna och i jordfästningskapellen äger

klockaren att på vederbörandes anhållan, om hans ordinarie ämbetsåligganden ej det hindra, leda sången vid jordfästningar mot ersättning enligt av kyrkorådet fastställd taxa.

4:o. Klockaren äger även att, om andra tjänsteåligganden ej det hindra, leda sången vid dop, vigsel och jordfästningsförrättningar i hemmen eller i särskilda samlingslokaler mot ersättning enligt av kyrkorådet fastställd taxa.

5:o. I församlingens allmänna skriftskolor äger klockaren att utan ersättning minst en timme i veckan meddela undervisning i psalmsång,